

ISMERETLEN TÁJAKON

A lehetséges változat. A jugoszláviai román költészet antológiája (1947–1987). Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1990

„... egy kortárs lírai jelenség lehetséges változatával áll szemben az olvasó” – írja a szerkesztő, Slavco Almáján a kötet utószavában. S mondja ezt a jugoszláviai román irodalom modern, a hatvanas évekkel kezdődő szakaszára gondolva. A magyar olvasó számára viszonylag ismeretlen terület ez. Nem csoda, hiszen csak most foghat a kezébe először egy áttekintő, összefoglaló jellegű antológiát, a jugoszláviai román költészet eddig feltérképezetlen vidékeiről.

A Kenéz Ferenc fordította válogatás egy gazdag, többretegű költészetet igyekszik láttatni és megszerettetni velünk. A szelekció az alcím tanúsága szerint az 1947-től 1987-ig terjedő korszakot öleli fel. Slavco Almáján megjegyzéseiből azonban kiderül, a szocrealista éra ellenében inkább a hangsúly a hatvanas évekkel kezdődő megújhódási folyamatokon van. A huszonhárom szerzőnek helyt adó gyűjteményben az irodalom fejlődéstörténeti rendjének megfelelően sorakoznak föl az alkotók és műveik. Ezzel összhangban a könyv első oldalain Mihai Avramescu, Radu Flora és Ion Bălan hármasa mutatkozik be.

A jugoszláviai román irodalom „klasszikus triász” 1945 után tűnik föl egy-egy verseskönyvvel „a kor színeit” viselve magán. Ezután majd két évtizedig nem hallatják szavukat, hogy végül a hetvenes évek elején az új generáció indulásával mintegy újjászülessenek.

Mihai Avramescu (1914–1981) letűnt korok gyermekeként romantikus kalandba bocsátkozik. A romantizáló tendencia egyértelmű jegeit viselik magukon a Hallucináció, az Emlékidéző, a Nyári káprázatok és a Más partok felé című költeményei. Várfok éjfél órán, letűnt idő elfúló kékje, tűzvirágok tündöklése, kakukkszó, ködlő füstalak, mindmind a mai szemmel félig-meddig harmonikusnak tekinthető irányzatot idézik. Almáján egzisztenciális nyugtalanságként emlegeti Avramescu költészetének ezt a vonását. Minthogy sugárzik is verseiből valamiféle sejtelmes veszélyérzet, valamiféle nyughatatlan vibrálás. Ma megkeseredett szájjal élvezhetjük csak azt a romantikát, ami valaha valóság, élet volt. A jelen pózzá fakította a múlt szenvedélyét, nagy világirodalmi kalandját. Századunk a „fekete Nap” lankadó sugarát kínálja, mert „Az esthajnalcsillagba villám csapott, / Árnyékot vet a tenger mélye, / Mossa a vérző csillagot”. A jelző- és színgazdagság hirtelen egyszerűsödik, a klasszikus formájú strófák után szabad vers következik. A meghasonlott én létidegenségének partjaihoz érünk: „Állsz egymagadban egyedül, / egymagadban másokkal, / egymagadban tulajdon keresztutadnál”.

A kortárs, Radu Flora (1922–1989) nem hívja segítségül az irodalmi tradíciót. A létezés két nagy kategóriája, az idő és a szó problematikája ejti rabul. „Gubbaszt az idő elméd sarkában” – fogalmazza meg a kitörölhetetlen tény. Olyan börtön ez, mely életfogytiglani rabságra ítéli a halandót. A napok rostáin lepergő percek az idő örök jelképét, a homokórát idézik meg. A tiktakolva hulló homokszemek árnyékában a mulandóság keserű jeremiájára nyöszörög: „az ember elmozdul hol jobbra hol balra / szitálja az időt éppen mint a rosta / s rea váró sorsát lassan elfogyasztja” (Homokórásdi). A halál előtti utolsó állomáson még inkább felértékelődik a másodpercek, a könyörtelenül mor-

zsalódó időfoszlányok értéke és megtartó ereje. „Ám eljön a perc midőn / többet jelent majd / tulajdon gyermekednél az idő, / tartanád vissza, ám bomlik egyre, / száll-hull a tolla, / szétszáll az egekbe” (Mihez is kezdenél az időddel).

Amíg tart az idő, záporoznak a szavak. Egyszer tiszta és világos mondatsorok, más-szor kusza, megközelíthetetlen szóhalmazok, betörésre váró betűcsoportok. „Kegyetlen kihívás a szó” mind a hétköznapi, mind a költészet valóságában. Barátja és ellenfele az alkotó énnék. És mégis a legörömtelibb gyönyör forrása tud lenni a „szókitörés” ráébredő, lényegfeltáró pillanata. Századunk szózuhataga másféle kvalitásokat hordoz magában. A mennyiség áradata egyre nehezebbé teszi a minőség érvényesülését, valamint az egész kibontakozását a részek zűrzavarával szemben. Radu Flora Babel című verse igen szemléletesen érzékelteti ezt a káoszba forduló világot. Töredékek, nyelvek viharzó kavalkádjá formálódik előttünk.

A 45 utáni évek harmadik jelentősebb költő egyénisége Ion Bălan (1925–1976). Noha a kötetben közölt válogatott versek korántsem tükrözik ezt a megállapítást. Színvonalát tekintve Mihai Avramescu és Radu Flora mögé kényszerül. A romantikusok kínálta verselés őt is megkísérti (Valaha, Felhőfoszlány). Nála azonban hiányzanak a feszültségek, az ellenpontozás, inkább holmi biedermeieres, szentimentalista hangulat árad sorából. A gyermekkor emlékei kiruccanásokra kényszerítik. A múltba lépve vissza a népi élet forrásához nyúl, de az egyéni lét emlékképei is szerephez jutnak.

Rokonszenvesebb a velük szintén kortárs Simion Drăguța (1920) verselése. Hosszú sorú, hömpölygő költeményeinek alapélménye az emlék, a gyermekkor világa. A szülőfalut, a Versec melletti Meszesfalut élénk táró sorok Fehér Ferenc nosztalgikus múlt- és létidéző verseinek közeli rokonai. A néphagyomány, a népmese kínálta varázslatok elevenednek meg a Meszesi pincékben, ahol „minden pince, akárcsak egy-egy mondabeli, meghunyászkodott sárkánykígyó”. Nicolae Petroane Tula furulyája és a néhai birsalmafa képe lapul a múlt mélyén, enyhítve a jelen emberidegenségét. „Fogva tart idegen otthon, mint oroszlánt a ketrec, harapós falak közt szeretlek s szerethetsz” (A szív birsalmafája) – szól a lírai én keserű ténymegállapítása. Az otthonatlanság hidegével szemben az Egy estém otthon élményköre elevenedik meg gondolatbeli hazatéréssel, nosztalgikus emlékezéssel. „Otthon a tiszta szobában” a néprajzi leírás tárgyilagoságával vázolja föl a réteskészítés folyamatát. Az előbbi érzelemtől fűtött sorokkal ellentétben most szikár, objektív ténytör sorok következnek. És mégis meleg, közvetlen ünnepélyességgel zárul a vers a fehér tányér és a magasztaló szó „ízének” köszönhetően. A lakodalomban és az Ezüst szárnyakban újból visszatér a lírai én jelenbeli, mostoha helyzetéhez. Az előbbi a nyers halál látványát bontja izekre, az utóbbi a civilizált elmúlás kórházi körülményeit részletezi. Ami közös a kettőben, az a pusztulás könyörtelen, minden szenzáció nélküli beteljesedése.

Az 1930-as születésű Florica Ștefan már egy új nemzedék hírhözójaként jelentkezik a hatvanas években. A jugoszláviai román költészet azonban csak rövid ideig vallhatja egyértelműen a magáénak, ugyanis két kötetének megjelenése után nyelvet vált, a szerb költészet számára születik újjá. Verselése Fehér Ferenc lírájával egyivású. Elégikus tónusa kísérteties hasonlóságot mutat. Talán ez lehetett az oka annak, hogy neves költőnk jónéhány Florica Ștefan-verset átültetett magyar nyelvre. A kötet szerkesztője természetesen az ő fordításait részesítette előnyben. Az antológiában szereplő költemények mintegy végigkísérik a lírai ént jelentkezésétől az elmúlásáig. Születése sajátos adottsá-

gokat, az asszonyi sors vonásait emeli ki. A nemvártság, a leánysírás könnyei baljós látú jelekként hatnak a Születésem című versben. De egyben ez a motívum készíti elő a Fajtám lányai és asszonyai című légia megszólalását is. A hosszan kigyózó költemény varázslatos egyszerűséggel, könnyed építkezéssel rajzolja meg a bácskai lét vonatkozásait s ezen belül a vidék pálinkagőzbe és kemény robotba fúló asszonysorsait. A lélegzetvételnyi szünet nélkül hajladozó sorok magas jegenyék övezte tájat láttatnak. Tájképet „hölgygel”. A hazai táj, a Fehér Ferenc-i bácskai táj, úgy tűnik, nemcsak egyetlen alkotó nagy élménye. A Verseci domb, a Fruška gora csúcsa és a Delibláti-puszta Florica Štefan kötődését is meghatározza egyszer s mindenkorra. Nála azonban (a román társaktól eltérően) a táj, a múlt emléke életté, éltető erővé magasodik. Erről vall az E rövidke élet titka, az Őslakó és A szív földrajzi térképe című verseiben. „Az élet minden bölcsessége ott lapul / egyetlen búzaszemben” – hangzik el az összegzés. A számadás utolsó pillanataiban is a táj melegéből szól hozzánk: „Itt van az én összes sírom és minden leendő unokám. / A sík szántón csak az eperfák ágaskodnak az égbe / s a hold szemöldökéről csöpög a nedves éj” (Őslakó).

A kiadó kérésére a szerkesztő, Slavco Almájan versei is helyet kaptak az antológiában. A mintegy tizennegy költeményből álló válogatás nem biztos, hogy minden olvasó tetszését megnyeri majd. A fordítás válsága című ellenben igazi kis remekmű. A nyelvtől körülhatárolt nemzeti költészetek égető problémája öltözött versruhába az általános emberi, a lét kategóriájáig tágulva: „Hogy fordítható le a hal szótlansága / Hogy fordítható le a szárba szökkenő mag / Kérdjük meg a vizet s kérdjük meg a földet / Ők a hal s a búza leghűbb fordítói”.

Az ún. tényköltészet hirdetője Ioan Flora (1950) Játék nyílt kártyákkal című versében. „Ne kalandot, mesdames és uraim, konkrét dolgokat, / határozott és nyílt eget. / Hangszórókat és munkatetteket, családtervezést, / alkalmi *Pietá*-t, köznapi szexet, tényköltészetet. / Lejárt az álarckok s a tükör ideje” – határozódik meg az újítás mibenléte. Ez lenne az új program, de csak lenne, mert a költemények egyik legnagyobb és egyetlen problémája éppen ennek az új minőségnek a megvalósítása. A tényfeltárás szándéka elsikkad az érzelmek fellángolásával szemben. De a háttérben fel-feltűnedező romantikus futamok is gyengítik a tárgyilagosság szándékát. „... már nem tudom lényegileg megragadni a napot, / már túlon túl szükséges minden” – írja. Ám hamarosan mégis megtörténik a csoda. A versek énje eltűnik a versből, s a pusztá tényfelsorolásnak engedni át a helyét. A Zöld nadrág s lila ing, a Napkeleti, birodalmi utak és a Balkán expressz című művekben tárgyak sorakoznak egymás mellé, s egymással kölcsönhatásban teremtik meg a költemény atmoszféráját. A velencei tükrökben azonban megtörik ez a látszólagos szenvtelen verselési mód. Mert a verset író én alapszükséglete az eksztázis, az érzelmek robbanásszerű kitörése.

A jugoszláviai román költészet e néhány művelőjéről szólva korántsem értünk a Slavco Almájan válogatta antológia végére. Talán mégis sikerült feltárni a fontosabb jelenségeket. Megszívlelhetjük még a kötet szerkesztő egyik tömör megállapítását, mely vonatkozhat minden nemzeti költészetre, de különösen a kisebbségiekre. Két irodalom határmezsgyéjén állva ugyanis fontos feladat az identitástudat megőrzése a kölcsönhatások mellett és ellenében: „Létezni, megmaradni, továbbfejlődni a ma költészetének sokszó-

lamú kórusában, a különböző kultúrák között, azok kihívásaira, tényeire érzékenynek, fogékonyak lenni, és reagálni, adott esetben a legmodernebb áramlatokra is – létező irodalmunknak ez tartós jellemzője és érték meghatározója.”

CSAPÓ Julianna

VERSEK EBBŐL A PARÁZNA IDŐBŐL

Tompa Gábor: *Óra, árnyékok*. Kriterion, Bukarest, 1989 – *Készenlét*. Héttorony Könyvkiadó, Budapest, 1990

Sokszor és sokan elmondták már: az ember életében semmi sem fontosabb az időnél. De nem (csak) arra a hírhedt-híres mondásra gondolok, miszerint az idő pénz, hanem elsősorban arra a tényre, hogy *időben élünk*, adott időben, meghatározott korban. Vagyis: teljesen az időtől függünk. Az idő a mindenkori meghatározónk.

Nem véletlenül említem az időt: Tompa Gábor számára – első kötetének címe: *Óra, árnyékok*, a másodiké: *Készenlét*; mindhárom fogalom szoros összefüggésben van az idővel: az óra és az árnyék mutatja az idő múlását, a készenlét pedig időhöz kötött állapotot jelent – az idő sorsdöntően lényeges, megkerülhetetlen, ahogy ezt igehasználata – érdemes lenne ilyen szempontból vizsgálni őket – egyértelműen mutatja, félreérthetetlené teszi.

Nyugodtan állíthatom, már azért is, mert nem ismerem még magyar költőt Pilinszky kivül, akinek a verseiben így és ennyire érződne az időhöz való viszonya, függősége, ilyen nagy lenne az időigénye, mint Tompának, hogy neki mindennél nagyobb élménye az idő.

A ma. Az óra. A perc.

A most.

Amiben a „lenni” szüksége, vágya, kényszere és lehetetlensége kifejezésre jut.

Nála minden az időhöz kötődik, erről szól Tompa Gábor költészete. Ó erről ír. „... lenni, lenni, lenni, lenni / nincs más kiút...” – olvassuk a *Közösség* című versében, amelyben a pusztulás víziója sejlik fel, a vég – ez is időkategória –, mikor már csak a tárgyak fognak emlékezni ránk.

A pusztulásról beszél, ennek is néhány formájára bukkanunk ebben a költészetben, pedig nem sokat kér a költő, „egy percet csupán” – vagy ez a fausti minden a legtöbb? –, „egy karcolást a boldogság falára”, hogy „boldog porszem” lehessen, egy „percnyi minden”-re vágyik, „csipetnyi létezés”-re a „halálon innen”.

Miért? – tesszük, tehetjük fel a jogos, a természetes kérdést.

S a válasz: mert rosszul érzi magát, szorong, fél, ám tudja is, vallja, hogy „ebben a parázna idő”-ben, most, ahogy írja, „nem szabad feladnom ezt a harcot / / a semmivel, a nem-vaggyal, a minccsel / s az idővel, ez örült szélmalommal” – áll a *Don Quijote* játéka című létezésében.

És a költőnek, hogy küzdjön, harcolhasson, arra egyetlen esélye van: a szavak, melyeket leír, melyekben megmutatkozik, melyek mögé bújjik, akkor is, ha a szavak – tudja – becsapják.